

Museum Space as an Instrument for Overcoming the Collective Trauma of the Newes Russian-Ukrainian War: The Regional Measure

UDC: 069(477.64-25):159.96(045)

DOI: <https://doi.org/10.15421/172493>

Vodopian Viktoriia

Ph.D. Student, <https://orcid.org/0009-0004-0305-9929>, vika.vodopyan@gmail.com

Kravtsova Olena

Ph.D. Student, <https://orcid.org/0009-0005-8422-1373>, olena.kravtsova11@gmail.com*N Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)*

Abstract

Relevance. Museums of the twenty-first century have long ceased to be institutions whose main task is the simple storage of exhibits. Today, a museum is a cultural, scientific and educational institution with a variety of functions.

In the context of the recent Russian-Ukrainian war, Ukrainian museums have faced a difficult and important challenge: preserving museum collections, recording war crimes, etc. Another important function of the contemporary Ukrainian museum is to overcome the traumatic experience of the war (and this process is not yet complete).

The purpose of the study is to define the role of museums in rethinking the traumatic experience and overcoming the trauma of the recent Russian-Ukrainian war.

Results. It is found that the activities of museums in the Zaporizhzhia region during the modern Russian-Ukrainian war, both traditional for museum institutions (exhibition, collection, scientific and educational work) and not typical of the full-scale Russian invasion (various forms of volunteering, documenting events) have a pronounced therapeutic effect in overcoming trauma. An important factor in this therapy is the possibility of involving representatives of different social groups in Ukrainian society and increasing the quantity of participants.

Conclusions. It has been established that the multifunctionality of museum institutions allows the use of various activities with their inherent therapeutic properties in overcoming trauma. Moreover, with minimal material and resource costs, museums have an objective opportunity to turn into rehabilitation bases for overcoming traumatic experiences.

Keywords: municipal institution «Zaporizhsky Regional Museum of Local Lore», Khortytsia National Reserve, exhibition work, collection, master class, traumatic experience, rehabilitation

Музейний простір як інструмент подолання колективної травми Новітньої російсько-української війни: регіональний вимір

Водоп'ян Вікторія, Кравцова Олена

Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

Анотація

Актуальність. Музеї XXI ст. давно вже перестали бути інституціями головним завданням яких є просте зберігання експонатів. На сьогоднішній день музей є культурологічною, науково-просвітницькою установою з різноманітними функціями.

Українські музеї в умовах Новітньої російсько-української війни опинилися перед важким і важливим викликом: збереження музейних колекцій, фіксація військових злочинів тощо. Ще однією із важливих функцій сучасного українського музею є подолання травматичного досвіду отриманого суспільством від воєнних подій (і цей процес на сьогодні не завершений).

Метою дослідження є визначення ролі музеїв у переосмисленні травматичного досвіду та подоланні травми отриманої в ході Новітньої російсько-української війни.

Результати. З'ясовано, що напрямки діяльності музеїв запорізького регіону під час Новітньої російсько-української війни, як традиційні для музейних установ (експозиційна, фондова, науково-просвітницька, наукова роботи), так і не притаманні до повномасштабного вторгнення росії (різні форми волонтерства, документування подій) мають виражений терапевтичний ефект під час подолання отриманих травм. Важливим фактором зазначеної терапії є можливість залучення представників різних соціальних груп українського суспільства та збільшення кількості учасників.

Висновки. Встановлено, що багатofункціональність музейних установ дозволяє застосовувати різноманітні активності з притаманними для них терапевтичними властивостями при подоланні травми. Більш того, музеї при мінімальних матеріальних і ресурсних витратах мають об'єктивну можливість перетворитися на реабілітаційні бази з подолання травматичного досвіду.

Ключові слова: Запорізький обласний краєзнавчий музей, Національний заповідник «Хортиця», експозиційна робота, фондозбірка, майстер клас, травматичний досвід, реабілітація

Стаття надійшла / Article arrived: 01.08.2024

Схвалено до друку / Accepted: 23.10.2024

Вступ.

Вже понад 10 років триває Новітня російсько-українська війна. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України суттєво вплинуло на українське суспільство. Усі сфери людського життя зазнали вагомих впливів. Проте найбільше занепокоєння викликає психологічний стан людей. Можна стверджувати, що населення нашої держави у ході військових дій отримало індивідуальні та колективну травми. Ситуація погіршується тим фактом, що травма є не завершеною: вона поглиблюється і стає більш масштабною. Ступінь травми кожної окремої людини залежить від різних обставин. Збройні конфлікти супроводжуються насиллям, вбивствами як прямими, так і психологічними. Останній час на тимчасово окупованих територіях стали помітні наративи використання культурного, музейного простору зокрема, для заміни історії, історичної дійсності. І це є травмою для населення тимчасово окупованих територій та України в цілому.

Можна стверджувати, що на сьогоднішній день українське суспільство перебуває у стані колективної травми, яка посилюється та поглиблюється з кожним днем. Тому нагальним є пошук шляхів і методів виходу з травматичного досвіду.

Метою дослідження є визначення ролі музеїв у переосмисленні травматичного досвіду та подоланні травми отриманої в ході Новітньої російсько-української війни.

Сформульована мета передбачає розв'язання наступних дослідницьких завдань: – проаналізувати види діяльності та функції музеїв та їхні можливості для подолання травматичного досвіду на прикладі КЗ «Запорізький обласний краєзнавчий музей» ЗОР (далі – ЗОКМ) та Національний заповідник «Хортиця» (далі – НЗХ); – визначити перспективи музейних інституцій для подолання травми та можливості проведення реабілітації для різних соціальних категорій. Для досягнення поставленої мети було використано історико-порівняльний, хронологічний, описовий методи наукового дослідження.

Аналіз попередніх публікацій.

Новітня російсько-українська війна та її активна фаза, яка розпочалася у лютому 2022 року актуалізувала дослідження пов'язані з колективним травматичним досвідом та шляхами його подолання. У ряді досліджень виділяється праця Кеті Карут, де зібрані інтерв'ю з теорії та подолання травм: I частина описує сучасні теорії травм, II – містить свідчення травм, III – показує шляхи подолання травматичного досвіду (Карут, 2022). Слід зазначити, Кеті Карут є не тільки автором наукових праць, а й активним громадським діячем, яка взяла участь у публічній дискусії «Національні травми: чи відлунюють вони у житті сучасників, і чи є шлях до зцілення?», що проходила на базі Національного музею «Меморіал жертв Голодомору» (Публічна

дискусія «Національні травми», 2018). Дослідженню подолання колективних травм присвячений науковий доробок доктора психологічних наук П. П. Горностая (2022). Травматичному досвіду українців отриманому під час подій новітньої російсько-української війни присвячено ряд наукових досліджень: О. Мерзлякова вивчає психологічні аспекти колективної травми українців на основі статистичних даних (Мерзлякова, 2023); Н. В. Фролова досліджує феномен проживання українцями сучасної колективної травми (Фролова, 2023). Колективну травму та її прояви у вигляді ПТСР досліджує В. Лазарюк (2023).

Ще одним напрямком наукових досліджень останніх років стали роботи присвячені терапії отриманих травм. У 2021 році вийшла друком колективна робота у вигляді практичного посібника, в якому розглядаються шляхи подолання негативних соціальних явищ (Чорна, 2021).

Після 24 лютого 2022 року масштаби колективної травми значно збільшилися, поглибилися її впливи і наслідки травматичного досвіду. Тому, з'являються практичні рекомендації у вигляді пам'яток з подолання травми. Такі рекомендації поширюються у соціальних мережах, на офіційних сторінках різноманітних інституцій. Так, Міністерство охорони здоров'я України на офіційному сайті розмістило «7 кроків до подолання травми та проживання складних часів» («7 кроків до подолання травми», 2024). Ганна Гоменюк, яка є практикуючою психологінею не тільки дослідила колективні травми, але й акцентувала практичні прийоми їх подолання із зазначенням реальних прикладів, які вже були реалізовані (Гоменюк, 2022). Міністерство культури і інформаційної політики для співробітників музеїв організувало онлайн-воркшопи з подолання психологічних травм від війни (МКІП про організацію для співробітників музеїв онлайн-воркшопів, 2024). Розуміючи важливість виходу із травматичного досвіду, «великий бізнес» активно включився у ці процеси. Так, Фонд Ріната Ахметова організував Музей «Голоси Мирних», де не тільки можна залишити свої свідчення, а також можна отримати кваліфіковану допомогу психолога (Музей «Голоси Мирних», 2024). Методи подолання колективної травми розглянуті у дослідженнях О. Пушонкової і С. П'янзіна (2023), Л. Даниленко (2023); Габріель Амодео розглядає можливості подолання травми через малювання (Amodeo, 2022); музейні співробітники описали цікавий приклад двобічного зв'язку муж музеєм та відвідувачем (Sætkjær, 2024). Також актуалізувалися наукові дослідження спрямовані на з'ясування ролі та місця музеїв у новітній російсько-українській війні. Так В. Левченко і Н. Ковальова через рефлексію щодо долі музеїв під час воєнних подій показують трансформацію сучасних українських музеїв в умовах війни (Левченко, & Ковальова, 2022). Співробітники музеїв у своїх дослідженнях актуалізують питання

можливості використання різноманітних функцій музейних установ в умовах новітньої російсько-української війни (Даценко, 2023).

Результати дослідження.

На сьогоднішній день кожен українець перебуває в стані травми, як психологічної реакції на військові дії в Україні. Музейні співробітники не є виключенням. Після лютого 2022 р. головним завданням музеологів було забезпечення збереження музейних колекцій. Після вирішення цього завдання, музейні установи відновили свою роботу з урахуванням безпечних умов, які склалися. Музеї України організували роботу з висвітлення Новітньої російсько-української війни: створення нових експозицій та виставок: комплектування фондів і суто експозиційна робота; проведення експедицій на звільнені від російських окупантів території: фіксація злочинів здійснених російськими військами, проекти «усної історії»: фіксація спогадів; науково-просвітницька діяльність: проведення екскурсій та лекцій; осмислення ситуації через наукову роботу: семінари, круглі столи, науково-практичні конференції.

Нині збиранням артефактів та усних свідчень про події Новітньої російсько-української війни займаються: Національний музей історії України у Другій світовій війні, Музей АТО Дніпропетровського історичного музею ім. Дмитра Яворницького, обласні краєзнавчі музеї (Гулюк, 2023). Наприклад, Національний музей Революції Гідності станом на травень 2023 р. прийняв на основне зберігання понад тисячу експонатів, на основі яких було створено виставки: «Війна за ідентичність: сила опірності культури», «Лютий: грані незламності», «Соледар. Сіль. Війна», «...Але будуть відроджені у славі і силі». Співробітники Національного музею історії України у Другій світовій війні здійснили 21 експедицію деокупованими територіями Донеччини, Київщини, Харківщини, Херсонщини, Чернігівщини, де зібрали понад 10 тис. предметів музейного значення (Даценко, 2023). Осмислення Новітньої російсько-української війни співробітниками зазначеного музею знайшло відображення у виставковій роботі – було презентовано 47 виставкових проєктів (дані на осінь 2023 р.), ці проєкти були представлені в Україні та 14 країнах світу: Німеччина, Франція, Польща, Латвія, Естонія, Туреччина, Республіка Корея, США та ін. (Даценко, 2023). Це лише поодинокі приклади, але слід зазначити, що подібна діяльність є характерною для музейних установ України.

Варто виділити доволі промовистий факт: не зважаючи на безпекову ситуацію, на наявність економічних та побутових проблем люди відвідують музеї. У 2023 р. хортицький заповідник відвідали 1547 осіб, серед них обслуговано екскурсіями – 353 (Звіт про роботу Національного заповідника «Хортиця» у 2023 р., арк. 15). За цей же період Запорізький обласний краєзнавчий музей відвідало 44009 особи, з

них обслуговано екскурсіями 38100 (Звіт про роботу КЗ «Запорізький обласний краєзнавчий музей» Запорізької обласної ради за 2023 р., арк. 15). Зазначену тенденцію можна пояснити не тільки цікавістю людей до історії, культури українського народу або пошуку самоідентичності, але і використання музейної установи як інструменту подолання травми як колективної, так і індивідуальної. Саме цей аспект у своєму дописі акцентувала журналістка «Української правди» Г. Щокань, яка зазначила критерії музею як терапії при травмах:

- 1) Музей це безпечне, «своє» місце, де все завжди «так», своєрідний захист від великої кількості новин;
- 2) Проєкти про війну не травмують, хоч і викликають реакцію – це шанс подумати, переосмислити, «світла печаль»;
- 3) Музей – місце зустрічі: відчуття належності до певної групи;
- 4) Надія на майбутнє (Щокань, 2023).

Музей є інструментом подолання травми не тільки для відвідувачів, але і для співробітників цих установ, які теж отримали травматичний досвід. Тобто, музей – це інструмент за допомогою якого проходить подолання травматичного досвіду як відвідувачами, а це – різноманітні вікові та соціальні категорії населення України, так і співробітниками музейних установ, які завдяки своїй діяльності також проходять терапію.

Для докладного розуміння музею як інструменту і простору подолання травматичного досвіду розглянемо музейну діяльність на прикладі двох музейних установ м. Запоріжжя – Комунального закладу «Запорізький обласний краєзнавчий музей» Запорізької обласної ради та Національного заповідника «Хортиця».

КЗ «Запорізький обласний краєзнавчий музей» – один із найстаріших та найбільших музеїв м. Запоріжжя. Був заснований у 1921 р. На початок 2022 р. фондова колекція музею складала 113 230 одиниць основного та 35 344 одиниць науково-допоміжного фонду, а штат установи сягав 52 співробітників (Звіт про діяльність музейного закладу за 2021 р. КЗ «Запорізький обласний краєзнавчий музей» (Форма № «8-НК»), 2022). Музей є методичним центром для усіх музеїв Запорізької області.

Національний заповідник «Хортиця» був створений у 1965 р. як історико-культурний заповідник, у 1993 р. отримав статус національного. На початок лютого 2022 р. фондова колекція складала 38 301 предметів основного фонду, 65 589 науково-допоміжного (Звіт про діяльність музейного закладу за 2021 р. Національний заповідник «Хортиця» (Форма № «8-НК»), 2022), штат заповідника становив 167 осіб (Звіт з праці. Національний заповідник «Хортиця», 1 квартал 2022 р. (Форма 1-ПВ (квартальна), 2022).

Повномасштабне вторгнення росії у лютому 2022 р. внесло корективи в роботу музеїв м.

Запоріжжя. Головним завданням музейників стало забезпечення предметів музейного фонду України та збереження колективу співробітників-професіоналів. Після виконання цього, музеї відновили роботу з відвідувачами. Проаналізуємо детально види діяльності музейних установ, які мають терапевтичні можливості у подоланні травматичного досвіду.

Експозиційна робота – це один із основних видів діяльності музеїв, в процесі якої куратори / автори виставки через музейні предмети презентують власну рефлексію щодо певної теми чи проблеми. Цей вид діяльності передбачає кілька складових: 1) комплектування фондів, 2) створення виставки (монтаж), 3) поширення інформації через роботу із мас-медіа та обговорення під час екскурсії. Під час зазначеної роботи проходить документування подій як речовими комплексами джерел, так і формування архіву усної історії. Використання мистецьких засобів під час монтажу виставок дозволяє: по перше, розглянути тему в цілому; по друге, дозволяє замінити травмуючий досвід усвідомленим. Слід зазначити, експозиційна діяльність краєзнавчого музею та заповідника не обмежується висвітлення військових подій, це можна пояснити тим фактом, що через збройну агресію РФ в українському суспільстві сформувався запит на розвінчання ідеологічних та історичних міфів, які використовує росія та реалізація самоідентифікації українців. Відповідно на цей запит є діяльність музеїв на сучасному етапі.

Запорізький обласний краєзнавчий музей 28 липня 2022 р. презентував пересувну виставку «Велика історія Великої нації» (Водоп'ян, 2022, с. 163-164) на якій було представлено формування української держави з давніх часів до сучасності. 24 серпня того ж року музейники створили виставку «На шляху до Незалежності», де висвітлені етапи боротьби українського народу за Незалежність та її утвердження протягом останніх десятиліть, від дня проголошення Акту про Незалежність України. Головним акцентом виставки стала війна за відстоювання територіальної цілісності України. На виставці представлені світлини, особисті речі воїнів ЗСУ, учасників АТО і ООС, а також сучасні експонати, які розповідають про повномасштабну Новітню російсько-українську війну (Водоп'ян, 2022, с. 64).

У Національному заповіднику «Хортиця», через заборону на відвідування території острова експозиційна робота у 2022 р. не проводилася.

З 2023 р. у музеях Запорізького регіону активізувалася виставкова робота. У Запорізькому краєзнавчому музеї було відкрито виставки: «Хижі звірі запорозьких степів», «російський терор об'єктів Дніпровської ГЕС 2022-2023 рр.», «Український мрійник», присвячена 155-річчю українського письменника, педагога та громадського діяча Миколи Федоровича Чернявського, оновлено та доповнено

виставку «На шляху до Незалежності», «Запоріжжя – край козацький», відновлено експозиційний зал «Майдан. Початок Незалежності», «Хрестом та мечем», експозиція «Війна за Незалежність», «Спадщина Кобзаря», «Маскувальний АРТ» (Офіційна сторінка ЗОКМ в ФБ). Національний заповідник «Хортиця», зважаючи на обмеженість перебування цивільного населення на острові, у музейних студіях «Місто за порогами» та у колоборації з іншими музеями презентували ряд виставок: «Російсько-українські війни XII–XXI ст.: Свята Софія свідчить», «... Бо ми браття козацького роду» (козацькі ктитори Києво-Печерської лаври), «Нові надходження до фондів Національного заповідника «Хортиця»», «Виставка, присвячена Дню вшанування захисників Донецького аеропорту», «Виставка вишиваних виробів до Дня вишиванки» (Звіт про роботу Національного заповідника «Хортиця» у 2023 р., 2024, арк. 14).

З цього різноманіття виставок звертаємо Вашу увагу на три. Перша – «Нові надходження до фондів Національного заповідника «Хортиця»» була відкрита у музейних студіях заповідника «Місто за порогами». На ній представлені пам'ятки археології знайдені на узбережжі острова Хортиця у 2023 р. Після зруйнування греблі Каховської ГЕС рівень води у р. Дніпро становить від -4,64 м до -1,92 м від нормального підпірного рівня (Муленко, 2023, с. 354), і пам'ятки опинилися на відкритому доступі. Знайдені артефакти датуються часом від епохи енеоліту до XIX ст., і доповнюють історію Хортиці та прилеглих до неї територій, дозволяють внести уточнення меж археологічних пам'яток, які раніше були затоплені.

Експозиція Запорізького обласного краєзнавчого музею «Війна за Незалежність», яка була відкрита 22 лютого 2024 р. Це друга експозиція, яка присвячена подіям 2014–2024 рр. Перша експозиція «АТО – війна за Незалежність» була відкрита у серпні 2015 р., але була розібрана після повномасштабного вторгнення росії для збереження особисті даних військових, які були представлені на ній. І вже нова експозиція «Війна за Незалежність» розповідає події Новітньої російсько-української війни, основний акцент зроблений на події після повномасштабного вторгнення РФ. Тут представлено понад 200 унікальних експонатів: озброєння Збройних сил України, особисті речі наших воїнів, матеріали про діяльність волонтерів, капеланів, фото і відео матеріали про окупацію сіл і міст Запорізької області. Також в експозиції представлена зброя, якою ворог атакує Запоріжжя: уламки шахедів, різноманітних ракет тощо (Офіційна сторінка ЗОКМ в ФБ). Третя виставка, також відкрита у краєзнавчому музеї 4 квітня 2024 р. у колоборації з волонтерською організацією «Під парасолькою» – «Маскувальний АРТ» (Офіційна сторінка ЗОКМ в ФБ). Волонтерська організація займається створенням маскувальних

сіток для потреб Збройних сил України, саме під час такої клопіткої праці виникла ідея створення арт об'єктів на основі маскувальних сіток. Така творча робота дозволяє волонтерам не тільки «не перегоріти», але і надихає оточуючих, залучає більшу кількість людей до волонтерської діяльності. Під час роботи з волонтерами, люди не тільки допомагають нашій армії, але і поліпшують самопочуття: відчуття приналежності до «чогось більшого і вагомого» (Маскувальний арт, 2024).

З експозиційною роботою тісно пов'язана екскурсійна. Окремо цей вид діяльності зазначається тому, що він не обмежується лише виставками та експозиціями. Наприклад, у 2022 р. Запорізький обласний краєзнавчий музей спільно з управлінням туризму та курортів при ЗОДА проводив пішохідні екскурсії «Вулицями старого Олександрівська» для внутрішньо переміщених осіб.

Отже, експозиційна робота – створення виставок, експозицій, не тільки дозволяє проводити документування подій Новітньої російсько-української війни, але дає змогу як музейним співробітникам, так і відвідувачам зменшити прояви отриманої травми. Терапевтичними методами є: відчуття колективного, а саме – належності до певної групи; мистецтво у різноманітних проявах; залученість до справи; відчуття «як було колись»; самоідентифікація: гордість за предків і сучасників, гордість за українців.

Наступним важливим видом діяльності музейних установ Запорізького регіону є «просвітницька» робота. До цього виду належать проведення лекцій, майстер-класів. Саме цей вид діяльності дозволяє зробити більш ефективною терапію травм. Враховуючи безпекову ситуацію в регіоні лекції проводилися у змішаному форматі: офлайн та онлайн. Так, Національний заповідник «Хортиця» у 2022 році провів наступні лекції: для поранених бійців у Запорізькому військовому госпіталі, «Острів Хортиця» для тимчасово переміщених осіб в санаторії «Запоріжсталь», «Особливості організації екскурсійної діяльності в Національному заповіднику «Хортиця»» для студентів Одеського національного технологічного університету, «Хортиця багатогранна», «Меноніти в історії нашої землі», «Козацька символіка в емблематиці ЗСУ», «Козацькі люльки», «Плазуни о. Хортиця» (Звіт про роботу Національного заповідника «Хортиця» у 2022 р., 2023, арк. 11). Цей вид діяльності було продовжено і у 2023–2024 рр. (Звіт про роботу Національного заповідника «Хортиця» у 2023 р., 2024, арк. 12).

Співробітники Запорізького краєзнавчого музею у 2022 р. проводили лекції для малечі по четвергам (Водоп'ян, 2022, с. 166), співпрацювали з хабами для переселенців, які замовляли лекції «Олександрівськ – Запоріжжя», «Заселення краю», «Майдан – початок Незалежності» тощо. Проведення лекцій передбачає

не тільки монолог лектора, а й колективну рефлексію. Інтелектуальне спілкування у закритій, хоч і тимчасовій групі, дозволяє вийти з травматичного стану та допомагає змістити акценти з травмуючих обставин на саморозвиток.

Близьким до прослуховування лекцій видом діяльності є проведення майстер-класів. Як правило, головною метою їхнього проведення є ознайомлення з традиційними для українців обрядовими діями та промислами, такими, як писанкарство, створення ляльок-мотанок, традиційна українська вишивка тощо (Звіт про роботу Національного заповідника «Хортиця» у 2023 р., 2024, арк. 14). Під час участі у майстер-класі відвідувачі не тільки дізнаються нову інформацію з історії, етнографії, повсякденності українців, а й самі залучаються до активностей. Завдяки цьому, а саме: малюванню, підбору кольорів, залученню дрібної моторики, відбувається закріплення терапевтичного ефекту.

24 серпня 2022 р. у День Незалежності України в Запорізькому краєзнавчому музеї було започатковано новий мистецький проєкт «Зброя культури»: вперше відпрацьовану зброю перетворили на артоб'єкти. В укрітті краєзнавчого музею, під час повітряної тривоги, народні майстри Сергій Москаленко, Ірина та Анастасія Ковальови розписали корпус протитанкового ракетного комплексу Фагот, провели майстер-клас, розповіли про унікальність символіки та продемонстрували основні прийоми петриківського розпису. До майстрів долучилися керівник Запорізької ОВА та керівники усіх п'яти районів області (Коробова, 2022, с. 163). Вже 15 вересня в рамках цього проєкту митці, волонтери та військові розписали тубус від протитанкового гранатомета АТ4. Він став другим експонатом майбутньої виставки.

Наступного тижня до рук запорізьких митців передали близько десятка подібних речей. І вже 14 жовтня 2022 р. в Запорізькому обласному краєзнавчому музеї відкрилася виставка «Зброя культури», присвячена Дню захисників і захисниць України (Коробова, 2022, с. 169). На використаних гільзах, тубусах та ящиках від снарядів народні майстри відтворили духовний код кожного українця: характерника, Козака Мамає, Тризуб, Дерево життя, орнаменти української вишиванки, фантастичних звірів Марії Примаченко, українського захисника з синьо-жовтим прапором, різнобарвні квіти (Коробова, 2022, с. 169-173). Зазначена виставка була не тільки суто виставкою, але і аукціоном на якому збирали кошти на потреби ЗСУ (Коробова, 2022, с. 173).

Проєкт «Зброя культури» продовжується і надалі. Використання цього проєкту під час подолання травми має кілька важливих аспектів: лікування через мистецтво, а саме написання таких незвичних художніх творів; долученність до творчої та інтелектуальної спільноти – отримання нових знань

та вмінь; дієва допомога Збройним силам України – відчуття причетності до важливої справи.

Ще одним важливим видом діяльності музеїв м. Запоріжжя стала науково-дослідна робота. Отриманий травматичний досвід музейники намагаються переосмислити на рівні наукового пізнання, що відобразилося не тільки у реалізації індивідуальних досліджень, але і проведенні семінарів, круглих столів та науково-практичних конференцій. У Національному заповіднику «Хортиця» проведено: V всеукраїнський семінар «Сучасний музейний простір: проблеми, перспективи, інновації». (30.06.2022 р.), круглий стіл «Місце та роль Хортиці на різних етапах становлення української державності» (28.07.2022 р.), X науково-практичну конференцію «Історія запорозького козацтва в пам'ятках та музейній практиці» (15-19.12.2022 р.) (Звіт про роботу Національного заповідника «Хортиця» у 2022 р., 2023, арк. 8), VI всеукраїнський семінар «Сучасний музейний простір: проблеми, перспективи, інновації» (30.11.2023 р.), XI науково-практичну конференцію «Історія запорозького козацтва в пам'ятках та музейній практиці» (14-15.12.2023 р.) (Звіт про роботу Національного заповідника «Хортиця» у 2023 р., 2024, арк. 5). У Запорізькому обласному краєзнавчому музеї – Круглий стіл до річниці повномасштабного вторгнення росії «Рік боротьби. Запорізька область» (24.02.2023 р.), міжнародна наукова онлайн конференція «Вплив воєнних подій, техногенних та антропогенних чинників на пам'ятки археології» (10.08.2023 р.) (Водоп'ян, 2022, с. 162-169).

Вище проаналізовано лише частину видів діяльності музейних закладів Запорізького регіону. Розуміючи усю складність ситуації, в якій опинилося українське суспільство та з метою подолання колективного травматичного досвіду та необхідністю розвінчання ідеологічних міфів, якими оперує російська федерація, музейні установи переформатували свою роботу (Звіт про роботу Національного заповідника «Хортиця» у 2023 р., 2024; Водоп'ян, 2022, с. 162-169; Звіт про роботу Національного заповідника «Хортиця» у 2022 р., 2023). Волонтерство різноманітних напрямів: від допомоги ЗСУ до моральної і матеріальної підтримки колег; інформаційний спротив; просвітництво; колоборації – це все спрямоване на подолання травми отриманої під час подій Новітньої російсько-української війни.

На сьогоднішній день війна є незавершеною. Колективна травма українців стає більш масштабною та поглиблюється. Враховуючи складність ситуації, за ініціативою органів влади різних рівнів, публічних осіб, психологів, у суспільстві поширюються програми спрямовані на роботу з подолання травматичного досвіду (Супервізійні групові сесії, 2023). Музейні установи, маючи величезний досвід роботи з різноманітними соціальними та віковими

групами, готові долучитися до згаданих вище програм.

Можна стверджувати, що і Запорізький обласний краєзнавчий музей, і Національний заповідник «Хортиця» будуть продовжувати означені вище види діяльності для подолання травматичного досвіду. Проте, слід зауважити, що для оптимізації терапевтичних заходів доцільно розробити локальні програми з обов'язковим залученням психологів-практиків. Так 10.04.2024 р. Запорізькою військовою адміністрацією було знято заборону на проведення прийому відвідувачів заповідником у північно-східній частині о. Хортиця. Це дозволяє використати природно-ландшафтне різноманіття острова для терапевтичної роботи, яка включатиме не тільки екскурсійне обслуговування, але й тематичне, неформальне спілкування з групами. Територія заповідника дозволяє для подолання травм використовувати методи саднотерапії, дендротерапії, ландшафтної арт-терапії, іпотерапії.

На думку дослідника травм та їхнього подолання П. Горностая до конструктивних методів подолання травматичного досвіду належать: групові ритуали присвячені травматичним подіям, колективне обговорення і спогади, колективна творчість (Чорна, 2021, с. 12-13). Враховуючи вищесказане, локальна програма реабілітації груп травмованих на базі музейних закладів Запорізького регіону має передбачати наступне:

- Формування груп, які будуть проходити реабілітацію. Це мають бути невеликі за чисельністю групи (до 10 осіб);
- Тривалість реабілітації має бути не менше 1 місяця. Передбачається не менше трьох зустрічей на тиждень;
- Процес реабілітації має містити три умовних блоки: 1) «знайомство»: члени групи знайомляться між собою. На цьому етапі доцільні різноманітні екскурсії. 2) «обговорення». На цьому етапі є важливим вивести людей на емоційне, відверте обговорення травматичного досвіду. !Важливо: з повагою вислухати кожного і проговорити усі деталі. 3) «терапія». Колективна творча робота (малювання, заняття українськими традиційними промислами, створення книги тощо) – адже травма переосмислена через творчість стає неактуальною (Чорна, 2021, с. 20);
- Важливим є також підтримання контактів з групою після завершення реабілітації.

Висновки.

На 2024 р. українське суспільство перебуває у стані колективної травми з тенденцією до її поглиблення, саме тому надзвичайно актуальним є питання реабілітації та відповідної терапії. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що традиційні для музейних установ види діяльності: експозиційна, просвітницька та наукова, не тільки

дозволяють документувати події Новітньої російсько-української війни, зберігати пам'ятки історії та культури, формувати національну ідентичність, а також виконують терапевтичні функції у подоланні травматичного досвіду. Методики, які при цьому використовуються можуть відрізнятися інтенсивністю та формами, відповідно до вимог кожної окремої реабілітаційної групи.

Перевагою використання музейних установ під час терапії травм є напрацьований досвід роботи з відвідувачами. І Запорізький обласний краєзнавчий музей, і Національний заповідник «Хортиця» у своїй діяльності активно використовують різноманітні форми роботи з відвідувачами, які не обмежуються простою ретрансляцією інформації, а спрямовані, головним чином, на переосмислення, а інколи – і на заміщення негативного досвіду. Це дозволяє пом'якшити отриману травму та прискорити її подолання. Більш того, завдяки активній роботі

музейних установ м. Запоріжжя відбувається залучення до терапії більшої кількості реципієнтів з різних соціальних груп та вікових категорій. Зазначені музеї планують вдосконалювати вже існуючі та впроваджувати нові методи та форми роботи як з музейними працівниками, так із відвідувачами. З цією метою передбачено активне використання грантових проєктів та залучення досвіту європейських країн, а саме – відкриття нових локацій в музеях та реалізація спеціальних програм для реабілітації та подолання травм.

Отже, враховуючи вищесказане, можна стверджувати, що музейні установи мають необхідні ресурси, зв'язки з мистецькими, громадськими та волонтерськими організаціями і, найголовніше – практичний досвід, що, в цілому, робить можливим їхнє використання як бази для проведення реабілітації та мінімізації впливу травми на українське суспільство.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- «7 кроків до подолання травми та проживання складних часів». (2024). Відновлено з <https://www.kmu.gov.ua/news/yak-vidnovytsia-pislia-travmatychnoi-podii-7-krokv-do-podolannia-travmy-ta-prozhyvannia-skladnykh-chasiv>
- «Маскувальний Арт»: як запорізькі волонтери нудну роботу перетворили на мистецтво – в усіх сенсах. (2024). Відновлено з <https://mig.com.ua/maskovalnyj-art-ia-k-zaporizki-volontery-nudnu-robotu-peretvoryly-na-mystetstvo-v-usikh-sensakh/>
- Водоп'ян, В. (2022). Вистоїмо! Переможемо! Збережемо! *Музейний вісник*, 22, 162-169.
- Гоменюк, Г. (2022). *Робота з подолання колективної травматизації в рамках розбудови миру. Практичні рекомендації*. Відновлено з <https://oou.org.ua/2022/03/29/roboza-z-podolannya-kolektyvnoyi-travmatyzacziyi-v-ramkah-rozbudovy-myru/>
- Горностай, П. (2022). *Подолання колективних травм у контексті інтеграції України в європейський культурно-історичний простір*. Відновлено з <http://gorn.kiev.ua/Gorn2022-3.pdf>
- Гулюк, С. (2023). *Чи з'явиться в Україні Музей війни і яким він може бути – інтерв'ю з істориком Ігорем Пошивайлом*. Відновлено з <https://bzh.life.ua/lyudi/1684774954-chi-z-yavitsya-ukrayini-muzey-viyni-i-kim/>
- Даниленко, Л. (2023). Терапія травми: художня концепція подолання колективного болю (на прикладі творів сучасної української прози). *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Збірник наукових праць (філологічні науки)*, 31, 46-55. Відновлено з <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/612/561>
- Даценко, С. (2023). Музей війни. Виклики сучасності та перспективи. *INSULA*, 6/2, 23-42. Відновлено з <https://insula.in.ua>
- Звіт з праці. Національний заповідник «Хортиця», 1 квартал 2022 р. (Форма 1-ПВ (квартальна)). (2022). *Науковий архів Національного заповідника «Хортиця»*.
- Звіт про діяльність музейного закладу за 2021 р. КЗ «Запорізький обласний краєзнавчий музей» (Форма № «8-НК»). (2022). *Поточний архів КЗ «Запорізький обласний краєзнавчий музей» ЗОР*.
- Звіт про діяльність музейного закладу за 2021 р. Національний заповідник «Хортиця» (Форма № «8-НК»). (2022). *Науковий архів Національного заповідника «Хортиця»*.
- Звіт про роботу Комунального закладу «Запорізький обласний краєзнавчий музей» Запорізької обласної ради за 2023 рік. (2024). *Поточний архів КЗ «Запорізький обласний краєзнавчий музей» ЗОР*.
- Звіт про роботу Національного заповідника «Хортиця» у 2022 році. (2023). *Науковий архів Національного заповідника «Хортиця»*.
- Звіт про роботу Національного заповідника «Хортиця» у 2023 році. (2024). *Науковий архів Національного заповідника «Хортиця»*.
- Карут, К. (2022). *Почути травму. Розмови з провідними спеціалістами з теорії та лікування катастрофічних досвідів*. Київ: ДУХ І ЛІТЕРАТУРА.
- Коробова, І. (2022). «Зброя культури». *Музейний вісник*, 22, 169-173.
- Лазарюк, В. (2023). Колективна психологічна травма в умовах надзвичайної ситуації російської збройної агресії проти України. *III Міжнародна наукова конференція «Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки»* (с. 174-177). Відновлено з https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/41130/2/MCTD_2023_Lazaryuk_V-Collective_psychological_174-177.pdf
- Левченко, В., & Ковальова, Н. (2022). Музей і війна. Нотатки про долю культурної спадщини. *Докса*, 2(38), 98-110. Відновлено з <http://doksa.onu.edu.ua/article/view/283066>

- Мерзлякова, О. (2023). Травма війни: розмаїття викликів та їх подолання (узагальнення досвіду кризового консультування). *Імідж сучасного педагога*, 5(212), 5-11. Відновлено з https://lib.iitta.gov.ua/737007/1/Merzliakova_the%20trauma%20of%20war.pdf
- Міністерство культури і інформаційної політики про організацію для співробітників музеїв онлайн-воркшопи з подолання психологічних травм від війни. (2024). Відновлено з <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3811622-dla-pracivnikiv-muzeiv-startuut-vorksopi-z-podolanna-psihologicnih-travm-vid-vijni-mkip.html>
- Музей «Голоси Мирних». (2024). Відновлено з <https://akhmetovfoundation.org/news/yak-podolaty-travmu-viyny-porady-psyhologa-na-prykladah-realnyh-istoriy-z-muzeyu-golosy-myrnyh-fondu-rinata-ahmetova>
- Муленко, М. (2023). Вплив руйнування Каховської ГЕС на гідрологічний режим острова Хортиця. *INSULA*, 6, 351-355. Відновлено з <https://insula.in.ua>
- Офіційна сторінка ЗОКМ в ФБ. (2024). Відновлено з <https://www.facebook.com/share/75zawGptPkZiqPRa>
- Публічна дискусія «Національні травми: чи відлунують вони у житті сучасників, і чи є шлях до зцілення?». (2018). Відновлено з <https://holodomormuseum.org.ua/anons/publiczna-diskusiya-nacionalni-travmi-chi-vidlunyuyut-voni-u-zhittisuchasnykiv-i-chi-ye-shlyakh-do-zcilennya/>
- Пушонкова, О., & П'янзін, С. (2023). Культура пам'яті у мистецьких рефлексіях війни (на прикладі проекту: візуальні виміри пам'яті). *Культурологічний альманах*, 3, 304-311. Відновлено з <https://almanac.npu.kiev.ua/index.php/almanac/article/view/261/244>
- Супервізійні групі сесії Програми «Допомога допомагаючим». (2023). Відновлено з <https://www.prostir.ua/?news=supervizijni-hrupovi-sesiji-prohramy-dopomoha-dopomahayuchym>
- Фролова, Н. (2023). Феномен колективної травми в контексті сучасного українського досвіду її проживання. *Габітус*, 46, 199-203. Відновлено з <http://habitus.od.ua/journals/2023/46-2023/32.pdf>
- Чорна, Л. (Ред.). (2021). *Групові ресурси подолання наслідків негативних соціальних явищ*. (Практичний посібник). Кропивницький : Імекс-ЛТД.
- Щокань, Г. (2023, Липень 5). Музей у повномасштабну війну: арт-прихисток, локальні історії та надія на переконливе «до завтра». *Українська правда*. Відновлено з <https://life.praivda.com.ua/columns/2023/07/5/255223/>
- Amodeo, G. (2022). Trauma and Autotheory in an Expanded Practice of Life Drawing. *Arts*, 11, 80. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/363064179_Trauma_and_Autotheory_in_an_Expanded_Practice_of_Life_Drawing
- Særkjær, Ch. (2024). Visitor voices in the museum space: sharing art experiences as a dialogic mode in museum communication. *Conjunctions. Transdisciplinary journal of cultural participation*, 11, 1. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/379770873_Visitor_voices_in_the_museum_space_sharing_art_experiences_as_a_dialogic_mode_in_museum_communication

REFERENCES

- “7 steps to overcoming trauma and living through difficult times”. (2024). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/yak-vidnovytysia-pislia-travmatychnoi-podii-7-krokv-do-podolannia-travmy-ta-prozhyvannia-skladnykh-chasiv>
- “Disguise art”: How Zaporizhzhia volunteers turned boring work into art – in every sense. (2024). Retrieved from <https://mig.com.ua/maskovalnyj-art-iak-zaporizki-volontery-nudnu-robotu-peretvoryly-na-mystetstvo-v-usikh-sensakh/>
- Amodeo, G. (2022). Trauma and Autotheory in an Expanded Practice of Life Drawing. *Arts*, 11, 80. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/363064179_Trauma_and_Autotheory_in_an_Expanded_Practice_of_Life_Drawing
- Caruth, C. (2022). *Listening to Trauma: Conversations with Leaders in the Theory and Treatment of Catastrophic Experience (Interviews and Photography by Cathy Caruth)*. Kyiv: Dukh i literatura.
- Chorna, L. (Ed.). (2021). *Group resources for overcoming the consequences of negative social phenomena*. (Practical guide). Kropyvnytskyi: Imeks-LTD.
- Danylenko, L. (2023). Trauma therapy: literary concept of overcoming collective pain (considering the works of modern Ukrainian prose). *Literary process: methodology, names, trends. Collection of scientific papers (philological sciences)*, 31, 46-55. Retrieved from <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/612/561>
- Datsenko, S. (2023). The Museum of War. Current challenges and prospects. *INSULA*, 6/2, 23-42. Retrieved from <https://insula.in.ua>
- Frolova, N. (2023). Collective trauma phenomenon in the Context of the present day Ukrainian going-through – it experience. *Habitus*, 46, 199-203. Retrieved from <http://habitus.od.ua/journals/2023/46-2023/32.pdf>
- Gornostai, P. (2022). *Coping collective traumas in the context of Ukraine's integration into European cultural-historical space*. Retrieved from <http://gorn.kiev.ua/Gorn2022-3.pdf>
- Homeniuk, H. (2022). Working to overcome collective trauma as part of peacebuilding. *Practical recommendations*. Retrieved from <https://oou.org.ua/2022/03/29/robota-z-podolannya-kolektyvnoyi-travmatyzaciyi-v-ramkah-rozbudovy-myru/>
- Huliuk, S. (2023). *Will there be a War Museum in Ukraine and what could it be like – an interview with historian Ihor Poshyvaylo*. Retrieved from <https://bzh.life.ua/lyudi/1684774954-chi-z-yavitsya-ukrayini-muzej-viyni-i-kim/>
- Korobova, I. (2022). “Weapons of culture”. *Museum Bulletin*, 22, 169-173.
- Labour report. Khortytisia National Reserve, 1st quarter of 2022. (Form 1-PV (quarterly)). (2022). *Scientific archive of the Khortytisia National Reserve*.

- Lazaryuk, V. (2023). Collective psychological trauma in the conditions of the emergency situation of russian armed aggression against Ukraine. *III International scientific conference "Military conflicts and man-made disasters: historical and psychological consequences"*, (pp. 174-177). Retrieved from https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/41130/2/MCTD_2023_Lazaryuk_V-Collective_psychological_174-177.pdf
- Levchenko, V., & Kovalova, N. (2022). Museum and War. Notes on the Destiny of cultural heritage. *Абзац*, 2(38), 98-110. Retrieved from <http://doksa.onu.edu.ua/article/view/283066>
- Merzliakova, O. (2023). The trauma of war: diversity of challenges and their overcoming (summary of crisis counseling experience). *The image of a modern teacher*, 5(212), 5-11. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/737007/1/Merzliakova_the%20trauma%20of%20war.pdf
- Mulenko, M. (2023). Impact of the destruction of the Kakhovka HPP on the hydrological regime of Khortytsia Island. *INSULA*, 6, 351-355. Retrieved from <https://insula.in.ua>
- Museum "Voices of the Peaceful". (2024). Retrieved from <https://akhmetovfoundation.org/news/yak-podolaty-travmu-viyny-porady-psyhologa-na-prykladah-realnyh-istoriy-z-muzeyu-golosy-myrnyh-fondu-rinata-ahmetova>
- Official Facebook page of the ZOСM. (2024). Retrieved from <https://www.facebook.com/share/75zawGptPkZiqPRa>
- Public discussion "National traumas: do they reverberate in the lives of our contemporaries, and is there a way to heal?". (2018). Retrieved from <https://holodomormuseum.org.ua/anons/publiczna-diskusiya-nacionalni-travmi-chi-vidlunuyut-voni-uzhitti-suchasnikiv-i-chi-ye-shlyakh-do-zcilennya/>
- Pushonkova, O., & Pianzin, S. (2023). Culture of memory in artistic reflections on War (based on the Project "War in Ukraine: visual dimensions of memory"). *Cultural almanac*, 3, 304-311. Retrieved from <https://almanac.npu.kiev.ua/index.php/almanac/article/view/261/244>
- Report on the activities of the museum institution for 2021. Khortytsia National Reserve (Form No. 8-NK»). (2022). *Scientific archive of the Khortytsia National Reserve*.
- Report on the activities of the museum institution for 2021. Municipal institution "Zaporizhsky Regional Museum of Local Lore" (Form No. 8-NK). (2022). *Current archive Municipal institution "Zaporizhsky Regional Museum of Local Lore"*.
- Report on the work of the Khortytsia National Reserve in 2022. (2023). *Scientific archive of the Khortytsia National Reserve*.
- Report on the work of the Khortytsia National Reserve in 2023. (2024). *Scientific archive of the Khortytsia National Reserve*.
- Særkjær, Ch. (2024). Visitor voices in the museum space: sharing art experiences as a dialogic mode in museum communication. *Conjunctions. Transdisciplinary journal of cultural participation*, 11, 1. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/379770873_Visitor_voices_in_the_museum_space_sharing_art_experiences_as_a_dialogic_mode_in_museum_communication
- Shchokan, H. (2023, July 5). A museum in a full-scale war: artistic refuge, local stories, and hope for a convincing "see you tomorrow". *Ukrainian Truth*. Retrieved from <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/07/5/255223/>
- Supervision group sessions of the Programme "Helping those who help". (2023). Retrieved from <https://www.prostir.ua/?news=supervizijni-hrupovi-sesiji-prohramy-dopomoha-dopomahayuchym>
- The Ministry of Culture and Information Policy on organising online workshops for museum staff to overcome psychological trauma from the war. (2024). Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3811622-dla-pracivnikov-muzeiv-startuut-vorksopi-z-podolanna-psihologicnih-travm-vid-vijni-mkip.html>
- Vodopian, V. (2022). We will survive! We will win! We will save! *Museum Bulletin*, 22, 162-169.
- Work report Municipal institution "Zaporizhsky Regional Museum of Local Lore" of the Zaporizhzhia Regional Council for 2023. (2024). *Current archive Municipal institution "Zaporizhsky Regional Museum of Local Lore"*.